

aanzienlijke financiële reserves hadden opgebouwd, verstrekten via de Hoofdgroep Industrie kredieten aan ca. 50 andere tot een totaal van f 10 mln), later sprong de Nederlandse overheid in de bres. Hirschfeld, een overtuigd voorstander van de ondernemingsgewijze productie, achtte het hoogst ongewenst dat bedrijven in dusdanige moeilijkheden zouden geraken dat er na de bevrijding een krachtig streven zou ontstaan om ze van de particuliere naar de overheidssector over te brengen, anders gezegd: te socialiseren. Hoe kon dat voorkomen worden? Op de eenvoudigste wijze door het overheidssubsidiepercentage van de wachtgeldregeling te verhogen. Hirschfeld wilde het van 50 op 70 brengen en hij was er tevens voorstander van om, indien nodig, de resterende 30% voor te schieten. Medio oktober trachtte hij in een bespreking waaraan o.m. de industriële Damme en Stikker deelnamen, bij de secretaris-generaal van sociale zaken, ir. R. A. Verwey, begrip te wekken voor de wenselijkheid van zulk een nieuwe regeling; hij achtte, tekende Verwey aan, 'de uitgaven . . . volkomen gerechtvaardigd . . . Bedrijfsleven moet niet lam geslagen worden. Revolutie moet voorkomen worden.'¹ Hirschfeld wist dat een Duitse ondernemer als Fiebig er niet anders over dacht – aan Völckers, de *Beaufragte* voor Rotterdam, schreef hij op 10 november (de eerste van twee dagen waarop de *Wehrmacht* in de grote havenstad enorme razzia's uitvoerde) een brief waarin hij '*die Verhinderung einer Auflösung der Gesellschaft, die auch in Anbetracht der Notlage der Ernährung zur völligen Anarchie führen würde*', een wens noemde welke, naar hij aannam, door Völckers werd gedeeld.²

Formeel werden de door Hirschfeld bepleite verhogingen niet ingevoerd, maar in feite wist het departement van sociale zaken voldoende gelden vrij te maken om bedrijven die door de wachtgeldregeling in moeilijkheden kwamen, te helpen. Ook kregen de gemeenten grote kasvoorschotten. Mèt Hirschfeld waren Duitsers als Fiebig en Völckers, maar ook Fischböck en, zo veronderstellen wij, Seyss-Inquart, er voorstander van dat verpauperisering van de arbeidersmassa's in Nederland moest worden voorkomen; anarchie zou tot revolutionaire actie kunnen leiden en die actie, zo werd blijkbaar gevreesd, zou voor of na het einde van de oorlog naar Duitsland kunnen overslaan. Aldus deed zich de merkwaardige situatie voor dat door een aantal voormannen van de bezettende macht werd gedoogd dat arbeiders die uit handen van de Duitsers waren gebleven en feitelijk onderduikers waren, als wachtgel-

¹ Aangehaald in (RvO) B. A. Sijes: *De arbeidsinzet. De gedwongen arbeid van Nederlanders in Duitsland, 1940-1945* (1966), p. 557. ² A.v.